

Др Ранко СОВИЉ*

ПРАВНИ ОКВИР ПОСЛОВАЊА ИСЛАМСКИХ БАНАКА – МОГУЋНОСТ ПРИМЕНЕ БАЗЕЛСКИХ СТАНДАРДА¹

Резиме

У свету се последњих деценија интензивно развија концепт исламског банкарства, да би свој замах доживео у претходној деценији, након светске економске кризе. Насупрот конвенционалном банкарству које је првенствено усмерено на стицање профита, концепт исламског банкарства утемељен је у исламском верозакону – шеријату, и његовом тумачењу, према којем је строго забрањена употреба камате (рибе). С обзиром на то да исламске банке такође послују у циљу стицања профита, развијени су сопствени модели пословања, засновани на принципима солидарне поделе добити и губитка. Имајући у виду особеност пословања исламских банака, аутор отвара питање могућности примене Базелских стандарда и праксе конвенционалних банака у управљању ризицима у исламским банкама. Стога ће се научни допринос рада темељити на анализи (не)могућности примене правила Базелских споразума о адекватности капитала и управљању ризицима у исламским банкама, не одступајући од основних исламских принципа. Напошетку, отворићемо питање допуштености оснивања исламских банака у правном поретку Републике Србије.

Кључне речи: исламско банкарство, конвенционално банкарство, банке, Базелски споразуми

І Увод

Последњих деценија у свету се интензивно развија исламско банкарство, као специфична врста банкарства, поред конвенционалног банкар-

* истраживач сарадник, Институт друштвених наука, Београд

1 Чланак представља резултат рада на пројекту бр. 179023 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ства, као преовлађујућег концепта пословања банака широм света. Исламско банкарство присутно је не само у муслиманским земљама, већ и у они земљама у којима ислам није владајућа религија.² У свету данас послује преко 350 исламских банака. Премда је већина њих основана и послује у арапским земљама, приметан је тренд оснивања и у другим државама.³

Иако тренутно чини свега један одсто светског банкарског тржишта, исламско банкарство привлачи глобалну пажњу последњих година. Светска економска криза 2008. године допринела је већем интересовању за исламске финансије, имајући у виду отпорност исламских банака на тадашњу кризу. Предвиђања да ће у догледној будућности исламске банке остварити рапидан раст наспрам конвенционалних банака, услед све значајнијег тржишног учешћа, чине нам се реалним.⁴ Имајући у виду да исламске банке послују у више од 100 земаља широм света, довољан је аргумент да је финансијски свет препознао овај начин пословања атрактивним, просперитетним и крајње, сигурним.⁵

Узимајући у обзир истакнуту верску и идеолошку основу, као и потенцијал и годишње стопе раста имовине и вредности пословних операција, научна и стручна јавност сматра га својеврсним феноменом. Идеолошка утемељеност у исламској вери и интерпретацији шеријатских закона, према којима је строго забрањена употреба камате (рибе), намеће обавезу исламским банкама да своје пословање ускладе по принципу солидарне поделе добити и губитка.⁶

2 Небојша Јовановић, „Исламско банкарство према ЕУ (западном) банкарству (настанак и правне основе исламског банкарства)“, *Усклађивање пословног права Србије са правом ЕУ* (уредник Вук Радовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2017, 224.

3 Тако на пример, у САД-у регистровано је 38, на Бахамима 6, у Аустралији 2, у Немачкој и Шварцској послује по 5 исламских банака, у Данској и Ирској по једна исламска банка, у Луксембургу 4, док су у Великој Британији регистроване 23 исламске банке. У региону постоје две исламске банке чије је пословање усклађено са шеријатом, и то: *United Bank of Albania (UBA)* основана 1992. године, и *Bosna Bank International* са седиштем у Сарајеву, која је основана 2000. године. Адмир Дудић, „Исламско банкарство – нови концепт банкарства“, *Економски изазови*, Vol. 1, бр. 2/2012, 106.

4 Inwon Song, Carel Oosthuizen, „Islamic Banking Regulation and Supervision: Survey Results and Challenges“, *IMF Working Paper*, WP/14/220, 2014, 5.

5 У прилог томе наводимо податак да је у Великој Британији само у току једне године (2005-2006) број клијената порастао за 120%, број отворених рачуна 200%, број штедних улога 76%, чиме Лондон претендује да постане финансијски центар исламског банкарства у Европи. Антонија Радић, *Исламско банкарство*, мастер рад, Економски факултет Свеучилиште у Сплиту, 2016, 11.

6 Жељко Радовановић, *Исламско банкарство – Теорија и пракса*, Службени гласник, Београд, 2018, 17.

II Пословање исламских банака – основни принципи

Исламско банкарство је концепт финансијског посредовања који се темељи на исламском праву, а ово на исламској вери. Основни принцип исламског банкарства, те самим тим и главна разлика исламских и конвенционалних банака је забрана камате (рибе).⁷ Наиме, забрана коришћења камате била је саставни део пословања банака столећима пре појаве ислама. Тако да осим недвосмислене забране у Курану, камата је била строго забрањена и у хришћанству, али и у другим религијама. С обзиром да је забрана камате онемогућила коришћење конвенционалних начина финансирања, учени исламски правници и финансијски стручњаци развили су алтернативне начине финансијског пословања. Стога су креирани финансијски уговори по принципу поделе добити и губитака.⁸

Кључно обележје исламских банкарских послова јесте да банка нема положај повериоца као у конвенционалном банкарству, него положај инвеститора или партнера, у зависности од врсте уговора. Инвестирајући новац у одређени финансијски пројекат, исламске банке стичу учешће у том пројекту, али и преузимају ризик пословног неуспеха. Добит коју исламска банка може очекивати у датом подухвату није загарантована и унапред одређена, већ зависи од реализованог добитка из финансираног пројекта.⁹

Узимајући у обзир врсте инвестирања у пословне подухвате, као начин финансирања у свом пословању, исламско банкарство изложено је додатним проблемима. Као прво, инвестирања банке у послове трећих

7 Исламски правници разликују две врсте рибе: *риба ал-наси'ах* која се односи на камату коју поверилац наплаћује од дужника, имајући у виду време које за које дужник треба да врати позајмљена средства, и *риба ал-фадл* која се односи на размену робе, при чему се иста роба размењује у неједнаким износима. Према Исламу, роба исте врсте може се размењивати једино promptly, у истим количинама и квалитету. Срђан Маринковић, Ахмедин Лекпек, „Може ли Исламски концепт финансирања бити делотворан у превенцији економских криза?“, *Теме*, бр. 1/2013, 54.

8 Ахмедин Лекпек, „Исламски банкарски уговори“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1/2013, 301. Исламски финансијски уговори који се темеље на начелу сразмерне поделе профита и ризика (послови мудареба и мушарека) представљају најзначајније уговоре исламског банкарства. Поменуто начело није својствено само исламском банкарству, с обзиром да је постојало још у доба Вавилонског царства. Тек са ширењем исламске државе на просторе Блиског истока, Северне Африке и Шпаније, током 10. и 11. века, принцип сразмерне поделе добити и губитака добија на значају. Ахмедин Лекпек, „Проблеми имплементације исламских банкарских уговора у савременим условима пословања“, *Страни правни живот*, бр. 1/2016, 136.

9 А. Лекпек (2013), 301.

лица дужа су него обавезе повраћаја улога њеним депонентима. Овај проблем се манифестује из разлога што су улагања клијената у исламску банку краћег трајања, наспрам улагања банке у пословне подухвате трећих лица, па јој дугови раније доспевају него њена потраживања, чиме се излаже ризику ликвидности, односно могућности да постане неликвидна. Овај проблем додатно се продубљује сазнањем да исламске банке нису креирале међубанкарско тржиште за краткорочне бескаматне позајмице, на којем би банке, које послују са суфицитом, могле позајмити потребна средства банкама у дефициту.¹⁰

Осим забране коришћења камате, исламским банкама, такође је забрањено да у свом пословању преузимају активности које укључују прекомеран шпекулативни ризик (гарар). Гарар подразумева ситуације у којој једна од уговорних страна располаже информацијама које нису доступне или су непознате другој уговорној страни, односно ситуације када уговорне стране преговарају о предмету уговора, а да при том, тај предмет не поседује ниједна од уговорних страна.¹¹ Тиме је исламским банкама онемогућено учешће на тржиштима финансијских деривата, с обзиром да им је недопустиво да тргују фјучерсима, опцијама, форвард уговорима.¹² Ова забрана чини нам се контрадикторна, с обзиром да су поменути финансијски деривати креирани за отклањање и ублажавање прекомерних ризика којима су изложене банке на традиционалном тржишту.

Из гарара проистиче и забрана коцкања, као и свих шпекулативних послова са хартијама од вредности. Самим тим, онемогућена је употреба хеџинга. Овом одредбом, ислам забрањује да се кредити обезбеђују хипотеком дужника, с обзиром да би се целокупни ризик пословања превалио на дужника, док би с друге стране банка била ослобођена ризика за исход кредитирања. Такође, у исламском праву није допуштено осигурање кредита банкарским гаранцијама.¹³ Забраном гарара, исламско право је забранило бројне уговоре о размени, сматрајући да су подложни пре-

10 Небојша Јовановић, „Исламско банкарство према ЕУ (западном) банкарству (послови исламског банкарства)“, *Усклађивање пословног права Србије са правом ЕУ* (уредник Вук Радовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2018, 94.

11 Abdul Awwal Sarker, „Islamic Business Contracts, Agency Problems and the Theory of the Islamic Form“, *International Journal of Islamic Financial Services*, Vol. 1, No. 2/1999, 13.

12 Жељко Радовановић, *Политичко-економска својства исламског банкарског система – корпоративна анализа*, докторска дисертација, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2015, 59.

13 Иван Миленковић, Драгана Миленковић, „Камата и гарар у исламском банкарству“, *Банкарство*, бр. 1/2016, 68.

комерној несигурности, или да су једна или обе уговорне стране недовољно информисане, што води правној несигурности и ствара неправду и непотребне спорове. Неретко се у литератури наводе ставови да је забрана гарара, заправо начин управљања ризицима у исламским банкама, будући да присиљава уговорне стране да избегавају уговоре са високим степеном информационе асиметрије и екстремним исплатама.¹⁴

III Примена Базелских стандарда у исламском банкарству

Исламско банкарство не посматра се само са теоретског аспекта. Циљеви исламских банака истоветни су циљевима банака у традиционалним финансијским системима. Они се односе на мобилизацију и алокацију финансијских ресурса потребних за финансирање националних и регионалних развојних пројеката. Иако су им истоветни циљеви, институције, инструменти и механизми реализације циљева исламских банака разликују се од конвенционалних банака.¹⁵ Раст конкуренције и све учесталије присуство конвенционалних банака у сегменту исламског банкарства натерало је исламске банке да своје пословање прилагоде глобалној тржишној утакмици, истовремено се удаљавајући од изворних начела пословања. Неопходност ваљаног управљања ризицима условила је исламске банке да у пословању користе савремене хибридне и изведене финансијске инструменте, који су у суштини у супротности са начелима шеријата.¹⁶ Стручњаци за исламско право ова новоформирана правна средства називају „фикцијама“, „довијањима“, „лукавствима“, док их Мухамед Акрам Кан назива „смицалицама“, односно „триковима“.¹⁷

Регулаторни оквир у Европској унији не представља ограничење за оснивање и пословање исламских банака. Већина истакнутих исламских правника и економиста наводи да законодавство ЕУ не препознаје особености пословања исламских банака, те су исламске банке, при оснивању, дужне да своје пословање ускладе са законским прописима ЕУ, у оквиру којих морају пронаћи моделе реализовања својих пословних циљева.¹⁸

Имајући у виду особеност исламског финансијског система и послова које обављају исламске банке, постављамо питање да ли су Базелски стандарди и пракса конвенционалних банака у управљању

14 И. Миленковић, Д. Миленковић, 68.

15 И. Миленковић, Д. Миленковић, 60.

16 Ж. Радовановић, 17.

17 Muhammad Akram Khan, *What is wrong with Islamic Economics?*, Edward Elgar, London, 2013, 337.

18 Ж. Радовановић, 85.

ризицима и примереношћу капиталом примењиви у исламском банкарству. Базелски стандарди су првенствено пројектовани потребама пословања конвенционалних банака, те не препознају особеност пословања исламских банака. С обзиром да не постоје изворни прописи којима се регулише адекватност капитала и управљање ризицима, исламске банке су приморане да прилагођавају пословање сходно прописима које примењују конвенционалне банке. На овом месту отварамо питање могућности примене Базелских стандарда у исламским банкама у изворном облику, односно њиховој противречности шеријатским принципима.¹⁹

1. Примереност (адекватност) капитала исламских банака

Препоруке Базелског комитета за надгледање банака намењене су првенствено традиционалном банкарском систему. Међутим, поменуте препоруке постале су правно обавезујуће и за исламске банке децембра 2005. године. Тада је Исламски одбор за финансијске услуге (*Islamic Financial Services Board – IFSB*) донео сет препорука под називом Стандард адекватности капитала за институције које пружају исламске финансијске услуге,²⁰ чиме су имплементирана правила Базела II. Сходно најновијим препорукама које је Базелски комитет усвојио током 2010. године, у већини земаља у којима је банкарски систем утемељен на принципима исламског права, спроводи се имплементација Базела III,²¹ на основу Ревидираног споразума усвојеног децембра 2013. године.

Поменути споразум дефинише само Стуб 1 – адекватност капитала (минимални износ обавезног капитала), док Стубови 2 и 3 који се односе на спровођење надзора над примереношћу капитала и тржишну дисциплину, нису предмет анализе. Одређивање примерености капитала заснива се на дефинисању регулаторног капитала и ризиком пондерисане активе. Исламски одбор за финансијске услуге прописује да регулаторни капитал чини збир Нивоа 1 и Нивоа 2 капитала. Ниво 1 састоји се од акционарског капитала и додатног капитала, док Ниво 2 садржи поједине резерве и специфичне инструменте допуштене Шеријатом. Такође,

19 Ахмедин Лекпек, „Примењивост Базелских стандарда у исламском банкарству“, *Банкарство*, бр. 1/2017, 68-70.

20 Islamic Financial Services Board, *Capital Adequacy Standard for Institutions (other than Insurance Institutions) offering only Islamic Financial Services*, December 2005.

21 Нпр. Централна банка Малезије донела је сет препорука које предвиђају потпуну имплементацију Базела III у периоду од 2013. до 2019. године. Тиме је остављен истоветан прелазни рок за имплементирање поменутих правила као и у европском законодавству. Ж. Радовановић, 80.

Одбор одређује минималну стопу капитала за исламске банке у износу од 8%, док је ниво 2 капитала ограничен на 100% нивоа 1 капитала.²²

Анализа структуре регулаторног капитала у појединим исламским банкама (Abu Dhabi Islamic Bank, Al Rajhi Bank, Bahrain Islamic Bank, Dubai Islamic Bank, Qatar Islamic Bank) указује да ниво 1 капитала, уз незнатна одступања, има истоветне елементе код свих посматраних исламских банака. С друге стране, структура нивоа 2 капитала разликује се код наведених исламских банака, при чему банке не наводе примењену структуру овог нивоа капитала, што указује на несклад између регулаторних прописа и праксе исламских банака у различитим земљама. Осим тога, у структури Нивоа 2 капитала исламских банака не налазимо поједине елементе који су дефинисани Базелским стандардима, попут каматонских зајмова, преференцијалних акција, с обзиром да су у супротности са исламским верозаконом.²³

Исламски одбор за финансијске услуге одредио је минималне захтеве за капиталом за кредитне и тржишне ризике за исламске финансијске и инвестиционе инструменте: 1. мурабеку и мурабеку за наручиоца куповине; 2. робну мурабеку трансакцију; 3. селем и паралелни селем уговор; 4. истисна и паралелни истисна уговор; 5. иџару и иџару са откупом; 6. мушареку укључујући и умањујућу мушареку; 7. мударебу; 8. кард хасан; 9. вакала.²⁴

Обилато учешће мударебе и мушареке у укупном пословању исламских банака утиче на већу изложеност кредитном ризику наспрам конвенционалних банака.²⁵ Забрана камате предвиђена исламом онемогућила је банке да учествују у конвенционалним кредитним пословима, те су исламске банке биле приморане да своје пословање усагласе шеријатски прихватљивим пословима. Кредитни ризик исламских банака може се остварити уколико: купац не исплати уговорене рате (мурабека); купац не исплати договорене ренте или се раније повуче из посла (иџара); продавац не испо-

22 Islamic Financial Services Board, *Revised Capital Adequacy Standard for Institutions Offering Islamic Financial Services (Excluding Islamic Insurance (Takaful) Institutions and Islamic Collective Investment Schemes)*, December 2013, 6.

23 А. Лекпек (2017), 72.

24 Islamic Financial Services Board, *Revised Capital Adequacy Standard for Institutions Offering Islamic Financial Services (Excluding Islamic Insurance (Takaful) Institutions and Islamic Collective Investment Schemes)*, December 2013, 4.

25 Више о управљању ризицима у конвенционалним банкама видети: Ранко Совиљ, „Управљање кредитним ризиком у банкама са становишта судске праксе“, *Зборник Правног факултета у Нишу*, Vol. LVI, бр. 75/2017, 95-106.

ручи робу на време или купац не плати договорену цену (селем); извођач радова не испоручи тражену активу у договорено време или купац не плати договорену цену (истисна); финансирани пројекат не донесе очекивани профит (мудареба и мушарека).²⁶ Посматрано са становишта испуњавања строгих Базелских прописа за минималним и потребним износима капитала, исламске банке су у предности на супрот конвенционалним банкама.²⁷ Узимајући у обзир слабу заступљеност класичних тржишних финансијских инструмената, пре свега финансијских деривата, исламске банке су мање изложене тржишном ризику. Знатно учешће истисне и салама, који у себи садржи робу или услугу подложну тржишним осцилацијама, утиче на повећање изложености исламских банака тржишном ризику, што се манифестује вишим износима потребног капитала, израчунатог на основу стрес тестова и методологије вредности под ризиком (*Value at Risk – VaR*). Недовољно присуство савремених финансијских инструмената, као и недовољна утрживост традиционалних исламских банкарских инструмената представљају ограничавајуће факторе ваљаног управљања ликвидношћу исламских банака.²⁸ Исламски одбор одредио је минималне захтеве за капиталом за оперативни ризик²⁹, предвиђајући да исламске банке могу управљати оперативним ризиком применом основног показатеља или стандардизованог приступа, при чему се као показатељ изложености користи бруто добитак.³⁰

26 Ахмедин Лекпек, „Управљање кредитним ризиком у исламском банкарству“, *Банкарство*, Vol. 47, бр. 1/2018, 34.

27 Ж. Радовановић (2015), 118.

28 Ж. Радовановић, 81-82.

29 Посматрано са становишта усклађености пословања исламских банака, највећи изазов је изложеност њиховог пословања оперативном ризику. Заправо, правни ризик, који је Базелски комитет препознао као део оперативног ризика, представља додатни проблем за исламске банке. Проблем изложености исламских банака правном ризику је вишеструк. Као прво, донације учињене од стране исламских банака могу представљати правни и морални хазард, уколико су уручене организацијама сумњиве репутације. Друго, правна несигурност која је могући извор правног ризика, представља кључно обележје пословања исламских банака. Стога се примећује да је неопходно уложити додатни напор развијањем стратегије, која би имала за циљ смањење оперативног и правног ризика, у ситуацији када пословање исламских банака пати од правне несигурности. Abdul Karim Aldohni, *The Legal and Regulatory Aspects of Islamic Banking – A comparative look at the United Kingdom and Malaysia*, Routledge, London, New York, 2011, 180-181.

30 Исламски одбор за финансијске услуге одређује бруто добитак као збир нето добитка од активности финансирања, нето добитка од инвестиционих активности и прихода по основу накнада и провизија, умањен за износ удела у профиту власника инвестиционих депозита. Такође, Одбор препоручује да се захтеви за капиталом за тржишни и оперативни ризик помноже са 12,5. А. Лекпек (2017), 74.

Осим дефинисања регулаторног капитала, следећи корак у одређењу примерености капитала је утврђивање ризиком пондерисане активе. Управо примена метода утврђивања ризиком пондерисане активе, предвиђене Базелским прописима, представља озбиљан проблем са којим се суочавају исламске банке. Наиме, готово све кредитне рејтинг агенције користе конвенционалне методе при одређењу ризиком пондерисане активе, не узимајући у разматрање особеност пословања исламских банака и инструмената. С обзиром на то да искључиве карактеристике исламских инструмената не одражавају кредитни рејтинг, врло је вероватно да би узимањем у разматрање ових инструмената, кредитни рејтинг исламских банака био много бољи. Стога су исламске банке приморане да користе рејтинге одређене од стране кредитних рејтинг агенција, које запостављају исламски начин рејтинговања. Свакако, Међународна исламска рејтинг агенција (*International Islamic Rating Agency*) требало би да има знатно већу улогу у томе, посебно директним ангажовањем истакнутих исламских стручњака.³¹

Коришћење напредних метода за израчунавање и управљање ризицима тренутно је готово немогуће због недостатака база података у већини земаља у којима исламске банке послују (регион Блиског истока, Југоисточна Азија). Такође, исламским банкама отежана је употреба сопствених метода мерења ризика, с обзиром да не располажу одговарајућим историјским подацима о вероватноћи неизвршења обавеза од стране дужника.³²

2. Спровођење надзора у исламским банкама и тржишна дисциплина

У исламском банкарству тренутно не постоје општеприхваћена правила којима се уређује надзор над примереношћу капитала исламских банака. Регулаторни оквир исламског банкарства разликује се од земље до земље, премда у свету преовладавају два система исламског банкарства, у зависности да ли у одређеној земљи допуштено конвенционално банкарство поред исламског банкарства. У систему чистог исламског банкарства, државе допуштају на својој територији пословање само

31 Muhammad Al-Bashir Muhammad Al-Amine, "Sukuk Market: Inovations and Challenges", *Islamic Economic Studies*, Vol. 15, No. 2/2008, 14-15.

32 Abul Hassan, Jumping Hurdless: Adopting Basel II standards in Islamic Banks, доступно на адреси: http://www.islamic-foundation.org.uk/IslamicEconomicsPDF/Hassan_Basel_April1.pdf, 20.03.2019, 6.

исламским банкама, и таква је ситуација у Ирану, Пакистану и Судану.³³ У осталим државама у којима је Ислам званична религија, исламске банке послују у конкуренцији са конвенционалним банкама.³⁴ Дакле, систем мешовитог исламског банкарства постоји не само у земљама са већинским муслиманским становништвом (нпр. Египат, Индонезија, Јордан, Катар, Либан, Малезија, Саудијска Арабија, Турска, УАЕ), већ и у земљама западне хемисфере са значајном муслиманском мањином (Велика Британија, Француска, Швајцарска, САД). Крајњи исход је да у немуслиманским земљама, исламске банке послују као небанкарски финансијски посредници или инвестициони фондови.³⁵ Тиме се и организација контроле пословања исламских банака, надзор над примереношћу капитала, као и овлашћења надзорних органа у чијој је надлежности контрола пословања исламских банака, разликује од земље до земље.³⁶ Интересантно је да Исламски одбор за финансијске услуге приликом доношења Стандарда адекватности капитала 2013. године, није предвидео спровођење контроле и надзора над адекватношћу капитала. Тиме је изостављена имплементација Стуба 2, II Базелског споразума којим се регулише надзор над адекватношћу капитала, чиме се оставља исламским банкама довољно простора за креирање правила надзора сходно сопственим потребама. У недостатку истих, отвара се простор за бројне злоупотребе, што води правној несигурности.

Даље, Исламски одбор за финансијске услуге, приликом усвајања документа *Стандарди адекватности капитала за институције које пружају исламске финансијске услуге*, није предвидео правила о тржишној дисциплини. Актуелни међународни стандарди финансијског извештавања (Базелски споразуми) не препознају специфичност исламских банака. Тржишна дисциплина исламских банака добија на значају последњих година, узимајући у обзир да исламске банке шире своје

33 Занимљиво је да су у наведеним земљама паралелно са усвајањем регулативе, оснивањем регулаторних тела, формирањем тржишта капитала, исламске банке забележиле високе стопе раста депозита и извршених трансакција. Са растом броја учесника и имовине наметнула се потреба увођења савременог управљања ризицима у банкама. Стога су исламске банке Ирана, Пакистана и Судана, на иницијативу надлежних централних банака, усвојиле европски концепт управљања ризицима у банкама, инаугурисан у препорукама Базел II и Базел III. Ж. Радовановић, 98.

34 Срђан Маринковић, „Исламско насупрот конвенционалном банкарству: упоредна анализа аранжмана финансирања“, *Банкарство*, бр. 3/2013, 108.

35 Mervyn K. Lewis, Latifa M. Algaoud, *Islamic Banking*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton, 2001, 149.

36 А. Лекпек (2017), 76.

пословање на глобалном нивоу, нудећи нове финансијске производе на тржишту. Покушаји да исламске банке примене стандарде финансијског извештавања које користе конвенционалне банке нису уродила плодом. Разлог томе је селективна примена поменутих стандарда од стране исламских банака, односно само код одређених пословних операција, чиме извештаји постају неупотребљиви.³⁷

На основу истраживања које је спроведено у појединим земљама у којима послују исламске банке, утврђено је да је ефикасно обелодањивање података неопходно, како би се учесници на тржишту информисали о стању банке. Уколико узмемо у обзир и не тако истакнуту улогу власника капитала (акционара) у праћењу и контроли исламских банака, констатујемо значајан недостатак транспарентности исламских банака. Стога је за исламске банке изузетно битно ваљано и транспарентно финансијско извештавање, с обзиром да само редовним и ажурним извештавањем о свом пословању и ризицима са којима се суочавају могу стећи кредитбилитет у широј јавности, и на тај начин привући нове штедише.³⁸ У настојању да се превазиђе проблем у финансијском извештавању исламских банака, Исламска развојна банка (*Islamic Development Bank - IDB*) основала је Рачуноводствену и ревизорску организацију за исламске финансијске институције (*Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions - AAOIFI*), у чијој је надлежности развој и унапређење стандарда финансијског извештавања исламских банака.³⁹

IV Могућност оснивања исламских банака у Србији

Иако још увек недовољно познато широј јавности, исламско банкарство имаће све значајнију улогу на финансијским тржиштима у бли-

37 А. Лекпек (2017), 76-78.

38 Noraini M. Ariffin, Simon Archer, Rifaat Ahmed Abdel Karim, "Transparency and Market Discipline in Islamic Banks", in *Advances in Islamic Economics and Finance* (eds. Munawar Iqbal, Salman Syed Ali, Dadang Muljavan), Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, Jeddah, 2007, 168.

39 Организација је усвојила стандарде за исламске финансијске институције, којима се одређује садржај финансијских извештаја, узимајући у разматрање рачуноводствене, ревизорске и шеријатске стандарде за исламске банке. У питању су следећи документи: *Циљеви финансијског рачуноводства за исламске банке и финансијске институције* и *Концепти финансијског рачуноводства за исламске банке и финансијске институције*. Ови документи треба да омогуће исламским банкама да развију одговарајућу праксу финансијског извештавања, која ће допринети обезбеђивању конзистентности пословања банака и оснаживању поверења улагача и депонената. Noraini M. Ariffin, *Enhancing transparency and Risk Reporting in Islamic Banks*, phd thesis, School of Management, University of Surrey, 2005, 86-87.

жој будућности. У том светлу треба посматрати и могућност оснивања исламских банака у домаћем правном поретку, посебно имајући у виду актуелну економско-политичку ситуацију у земљи, као и све учесталије инвестиције арапских земаља у инфраструктурне пројекте (Етихадова куповина ЈАТ-а, изградња „Београда на води“ и сл.).⁴⁰

Узимајући у разматрање претходно наведено, поставља се питање могућности оснивања исламских банака у Србији. Да ли би Народна банка Србије, као централна емисиона банка, могла издати дозволу за рад исламској банци? Тумачењем одредбе Закона о банкама којом се дефинише банка (страна банка) не учавамо сметње за издавање дозволе исламској банци.⁴¹ Ни одредба Закона о осигурању депозита, којом се одређује депозит, не представља препреку да исламска банка отпочне пословање у Србији.⁴²

Међутим, екстензивним тумачењем домаћег правног система запажамо неколико препрека за оснивање исламских банака. Као прво, исламским банкама забрањено је да учествују у пословима премијског осигурања, што је у супротности са одредбама Закона о осигурању депозита у делу о премији осигурања.⁴³ Уколико би оснивачи исламске банке одбили да банка по оснивању осигурава депозите својих клијената плаћањем премије осигурања Агенцији за осигурање депозита, Народна банка Србије не би им издала дозволу, с обзиром да не испуњавају законом прописане услове.⁴⁴ Друга препрека за оснивање исламских банака јесте могућност исламских банака да обављају друге небанкарске послове, што им је дозвољено у исламским земљама, а што је у супротности са домаћим правним поретком. Наиме, у Србији је допуштено банкама да обављају само послове у вези са новцем (кредитне, депозитне, услужне послове). Међутим, ова препрека може се отклонити, тиме што банка може основати сама или са другим лицима привредно друштво, које би обављало небанкарске послове, из којих би банка реализовала приходе, као њен власник.⁴⁵

Даља препрека оснивању исламских банака је особен начин њиховог пословања, који се огледа у сразмерном учешћу у деоби добити и губитака. Како исламска банка новац преузет од својих депонената улаже у пословне и инфраструктурне пројекте са другим лицима, тако преваљу-

40 И. Миленковић, Д. Миленковић, 54.

41 Закон о банкама, *Службени гласник РС*, бр. 107/2005, 91/2010 и 14/2015, чл. 2 ст. 2.

42 Закон о осигурању депозита, *Службени гласник РС*, бр. 14/2015, чл. 2 ст. 1 тач. 3.

43 Закон о осигурању депозита, чл. 8-14.

44 Н. Јовановић (2017), 257.

45 Н. Јовановић (2017), 257-258.

је ризик неуспеха својих улагања на своје депоненте. Преношење ризика на штедише деривира из уговора о депозиту, које исламска банка закључује са штедишама (депонентима), и којима се не обавезује да им у потпуности врати примљене улоге.⁴⁶ Овакав вид пословања у потпуности је забрањен у домаћем правном поретку, с обзиром да је банка дужна да својим повериоцима (депонентима) измири потраживање по основу уговора о депозиту. Осим наведеног, банка је обавезна да осигурава депозите физичких лица, предузетника, микро, малих и средњих правних лица код Агенције за осигурање депозита.⁴⁷

Међу највећим препрекама оснивања исламске банке у Србији јесте начин пословања, с обзиром да исламска банка не послује само у свом интересу и интересу својих власника и депонената. Наиме, исламска банка је дужна да послује и за добробит „целе исламске заједнице“. Та обавеза се манифестује оснивањем посебног фонда (зекат), који служи за редистрибуирање средстава угроженим муслиманима, што је у супротности са јавним поретком Републике Србије. У супротном, уколико би се допустило њено пословање, тиме би се интереси једне верске конфесије издигли изнад интереса грађана других вероисповести у нашој земљи, што је супротно Уставу РС, који јемчи равноправност свих религија.⁴⁸ Тиме би банка своје улагаче, који нису исламске вероисповести, ставила у неравномеран положај на домаћем тржишту, због тога што би њихов новац употребила за стицање прихода, из којих би помагала искључиво муслимане.⁴⁹

V Закључак

Исламско право темељи се на исламском праву, а оно на исламској вери. Неспорно је да исламска вера има значајан утицај на развој и пословање исламских банака. Ислам не забрањује приватну својину, тржишну економију, нити стицање зараде, али намеће одређена ограничења.⁵⁰ Управо, то и представља суштинску разлику пословања исламских банака наспрам конвенционалних банака. Исламским банкама забрањено је да наплаћују камату, као и да обављају послове који се сматрају штетним и неморалним, односно послове чији је исход неизvestан. Забраном шпеку-

46 Н. Јовановић (2017), 258.

47 Закон о осигурању депозита, чл. 3, Закон о Агенцији за осигурање депозита, *Службени гласник РС*, бр. 14/2015, чл. 5.

48 Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006, чл. 44.

49 Н. Јовановић (2017), 259.

50 Немања Будимир, „Исламско банкарство и модели финансирања у пословању исламске банке“, *Oeconotica Jadertina*, бр. 2/2016, 77.

лативних послова, игара на срећу, послова трговине изведеним финансијским инструментима (нпр. фјучерси, свопови) смањује се могућност концентрисања богатства у рукама неколицине људи. С друге стране, банкама се намеће обавеза оснивања милосрдног фонда (зекат), сакупљањем доприноса од богатих клијената и њихове прерасподеле сиромашном становништву. А *contrario*, преовладавајући концепт тржишног банкарства не води праведној прерасподели богатства, будући да поверилац и кредитор не преузимају подједнако ризик неуспеха. Даље, конвенционалне банке условљавају кредитирање својих клијената обезбеђењем адекватне залогe. Узимајућу у обзир претходно наведено, констатујемо да се исламско банкарство темељи на начелима правде и правичности, с обзиром да настоји да оствари једнакост у друштву, равномернијом прерасподелом богатства, пружајући свима једнаке могућности.

С друге стране, отежавајућа околност у пословању исламских банака широм света јесте недовољна примена јединствених међународних принципа пословања. У раду смо указали на делимичну имплементацију Базелских стандарда. Наиме, Исламски одбор за финансијске услуге усвојио је сет препорука који се односе на адекватност капитала исламских банака, и на тај начин хармонизовао правила сходно препорукама Базелског комитета. Међутим, Исламски одбор није размотрио увођење препорука које се односе на спровођење надзора и тржишну дисциплину у исламским банкама. Примена различитих правила која се односе на спровођење надзора, тржишну дисциплину и контролу финансијског извештавања исламских банака, доводи до отежаног, понекад готово немогућег сумирања билансних позиција већине исламских банака. Наведени проблеми настоје се решити оснивањем разних институција, попут Рачуноводствене и ревизорске организације за исламске финансијске институције, које ће утврдити адекватне стандарде и контролисати њихову примену.

На крају, екстензивним тумачењем домаћих правних прописа закључујемо да тренутно не постоји могућност оснивања исламских банака у Србији. Допуштањем банкама да послују у складу са правилима Шеријата било би противно домаћем јавном поретку, што смо указали у раду.

Ranko SOVILJ, PhD
Institute of Social Sciences, Belgrade

**THE LEGAL FRAMEWORK OF BUSINESS OPERATIONS
OF ISLAMIC BANKS - IMPLEMENTATION OF BASEL STANDARDS**

Summary

In the last decades intensively developing the concept of Islamic banking to its momentum experienced in the last decade, after the world economic crisis. In contrast to conventional banking that is primarily focused on profiting, the concept of Islamic banking is based in Shariah, and its interpretation, according to which is strictly prohibited the use of interest. Since Islamic banks are operating in order to earn profits, its own business models have been developed, based on the principles of solidarity sharing of profits and losses. This paper explains the specificity of the business of Islamic banks, in particular the issue of possibility of the implementation the Basel standards and the practice of conventional banks in the risk management in Islamic banks. Therefore, the paper will analyze the possibility of applying the provisions of the Basel Principles on the capital adequacy and risk management in Islamic Banks. In the conclusion, the author considers the legality of Islamic banking in the Republic of Serbia.

Key words: *Islamic banking, conventional banking, banks, Basel agreements.*